

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: A.T.M. Duffhues (1991) *Generaties en patronen: de katholieke beweging te Arnhem in de 19e en 20e eeuw*]

van der Laarse, R.

Publication date

1993

Document Version

Final published version

Published in

Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden

License

CC BY

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Laarse, R. (1993). [Bespreking van: A.T.M. Duffhues (1991) *Generaties en patronen: de katholieke beweging te Arnhem in de 19e en 20e eeuw*]. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 108(3), 501-503. <http://www.persistent-identificer.nl?identificer=URN:NBN:NL:UI:10-1-104296>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

A. T. M. Duffhues, *Generaties en patronen. De katholieke beweging te Arnhem in de 19de en 20ste eeuw. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de sociale wetenschappen* (Dissertatie Nijmegen 1991; KDC Bronnen en studies XXIII; Baarn: Arbor, 1991, 430 blz., f59,50, ISBN 90 5158 045 2).

'Elk voelt dat de kerk van Rome haar ondergang tegemoet gaat', zo merkte nog in 1880 de liberaal Allard Pierson op. De jaren tachtig van de vorige eeuw vormden evenwel in ons land juist het startpunt van een explosieve groei van het katholieke verenigingsleven en een navenante politieke machtsontwikkeling. Omstreeks 1920 vormden de katholieken de hechtst

georganiseerde minderheid binnen de verzuilde samenleving. Niet de kerk van Rome maar Piersons bolwerk van liberale burgerheren ging ten onder. Nog geen halve eeuw later vond evenwel een minstens zo onverwachte wending plaats. In de jaren vijftig begon de ontzuiling die aan het rijke roomse leven binnen twee decennia een einde maakte.

De organisatorische aspecten van dit lange-termijn-proces worden belicht in dit proefschrift van de Nijmeegse antropoloog Ton Duffhues. De auteur die eerder naam maakte als co-auteur van een landelijke netwerkstudie van de katholieke ontzuiling, beperkt zich in deze dieptestudie tot de plaats Arnhem. Op het eerste gezicht sluit dit aan bij de micro-historische aanpak van bijvoorbeeld de antropologen Verrips en Meurkens of de historici van het Amsterdamse verzuilingsproject. Duffhues blijft evenwel zijn oorspronkelijke uitgangspunt trouw. Dit boek richt zich minder op mensen dan op machten. Het gaat zoals hij zelf schrijft over de levenscyclus van de katholieke beweging op lokaal niveau vanaf haar prilste bestaan rond 1850 tot het verval in de huidige tijd. Duffhues spreekt in dit verband over een 'bewegingsperspectief'.

De auteur heeft zijn onderzoek vooral gericht op de toetsing van dit wetenschappelijk instrumentarium, ontleend aan de sociologische organisatie-theorie. Centraal staat uiteraard de klassieke these van Weber en Michels over de onvermijdelijke bureaucrativering en oligarchisering van maatschappelijke bewegingen. Maar de deterministische strekking hiervan wordt gecompenseerd door de meer voluntaristische mobilisatietheorie van de Amerikaanse socioloog Etzioni. In diens model draait alles om de strategische belangen van elites. Organisatie valt samen met mobilisatie en het hele proces laat zich schematiseren tot een aantal fasen. In de aanloopperiode worden ideeën geformuleerd, in een startfase komt het eigenlijke mobilisatieproces op gang, wat in een proliferatiefase leidt tot snelle expansie, de vorming van meerdere onderling samenwerkende elites alsmede een breed spectrum van activisten en sympathisanten.

De opbouw van Duffhues' betoog volgt dit methodologisch strak geformuleerde uitgangspunt. In een eerste deel worden de ideologische strategieën van de diverse katholieke facties belicht, in een tweede deel de organisatorische inspanningen op diverse terreinen (zoals armenzorg en onderwijs), en in een derde deel de veranderende samenstelling van de opeenvolgende katholieke elitegeneraties. Dit alles keurig volgens het schema van aanloop, start, proliferatie, consolidatie en ontbinding. Die periodisering als zodanig is niet verrassend. Het startpunt van de verzuiling lag in de jaren tachtig van de vorige eeuw, terwijl omstreeks 1925 de consolidatie werd bereikt en eind jaren vijftig de ontbinding begon die rond 1970 uitliep op de vrijwel volledige ontmanteling van de zuil. Dat de katholieke 'ideologie' ook minder coherent is geweest dan door buitenstaanders werd aangenomen, klinkt evenmin nieuw in de oren. En passant licht Duffhues evenwel enkele nog tamelijk onderbelichte aspecten van het ver- en ontzuilingsproces toe door systematisch te letten op verschillende spanningsvelden. Zo blijkt de oude strijd om lokale autonomie zich ook binnen het katholieke verenigingsleven te hebben vertaald in tal van ideologische schermutselingen, waarbij het clericaal gezag lang niet zo vanzelfsprekend werd aanvaard als achteraf leek. Veelbetekenend in dit verband was de strijd die omstreeks 1890 ontaarde over de oprichting in Arnhem van een afdeling van de Haarlemse Rooms-Katholieke Volksbond, tussen de 'seminarieprofessor' Schaepman en de Twentse kapelaan Ariëns. Met het door Schaepman ingegeven besluit van de Utrechtse aartsbisschop om deze werkliedenvereniging uit zijn diocees te weren, werd dit conflict beslist, maar op lokaal niveau mocht men wel met behoud van de naam Volksbond als diocesane organisatie blijven voortbestaan!

Van groot belang bij dergelijke integratieconflicten speelde de verdeling van financiële hulpbronnen. Dit lijkt zelfs ten dele de uiteindelijke ontzuiling in de hand te hebben gewerkt.

De katholieke loyaliteit werd ondermijnd door de financiële vergroeiing van de eigen organisaties met de neutrale overheid. Het grootste struikelblok voor verdergaande verzuiling was evenwel de uiteengroei van kerk en politiek. Met de verandering van de positie van de katholieken in de bredere samenleving veranderde hun strijdbare ultramontaanse geloofsbeleving, door de auteur omschreven als een 'volkskerkelijk' wereldbeeld, in een veel vager geformuleerde oecumenische gezindheid. Dit tekende zich al vrij snel na de bezetting af in een 'ontideologisering' van het politieke domein, waarbij de natuurlijke leiding van de clerus niet langer als axioma werd aanvaard. Politieke en kerkelijke elites groeiden uiteen en verstoorden door hun tegenstrijdige mobilisaties de zo moeizaam verworven cohesie van de zuil.

De kracht van dit boek ligt in de consequente analyse van gestructureerde patronen van mobilisatie en organisatie. Helaas wordt echter weinig aandacht besteed aan de lokale context waarbinnen de katholieke beweging opereerde. Het door Duffhues gehanteerde fasenmodel is bovendien niet vrij van finalisme, terwijl het strategisch handelen van de katholieke elites overwegend in instrumentele termen wordt toegelicht. Liefhebbers van cultuur en mentaliteit, van vertoog of verpreutsing, van morele dilemma's en dubbele moraal, komen slecht aan hun trekken. Mijns inziens wordt echter veel vergoed in die passages waarin ogenschijnlijk kleine nuanceringen worden aangebracht bij het theoretisch keurslijf van de organisatiesociologie. Zo wordt duidelijk dat organisatie en mobilisering in feite zeer verschillende processen zijn. Het aantal georganiseerde katholieken bereikte kort voor 1940 een hoogtepunt, maar de ideologische betrokkenheid was toen juist geringer dan ooit. Enkele organisaties werden zelfs nog in een later stadium geconfronteerd met deze organisatieparadox. 'Het aantal leden van de katholieke arbeidersbeweging was weliswaar nooit zo hoog als in de jaren vijftig en zestig, omgekeerd evenredig laag was de deelname aan vergaderingen en andere bijeenkomsten' (332). Deze georganiseerde onverschilligheid laat zich zoals Duffhues weet aan te tonen, niet verklaren uit de oligarchiseringsthese van het Weber-Michels model. Integendeel, de gewone man werd in meerderheid door triomfalistische volksmissies in die jaren hecht verbonden met de katholieke zuil. De ondergang daarvan verliep volgens een ander patroon. Het waren de elites zelf die hun netwerken verruilden voor nieuwe samenwerkingsverbanden met andersdenkenden op kerkelijk, politiek en maatschappelijk gebied. Het 'familisme' verdween dat eerder voor diverse generaties zuilelites zo'n belangrijke mobiliserende factor was geweest. Eindelijk begon zo toch de ondergang van de kerk van Rome, die Pierson al een eeuw eerder had verwacht.